

ZAKLONIŠČE

Smiljan Rozman

Tuljenje siren je ponehavalo. Tujec, ki se je slučajno znašel v tem delu mesta, je tekel po ulici mimo razvalin in se ustavil pred visoko hišo, iz katere so postrgali drobci bomb omet. Nekaj časa je omahoval, pogledal v nebo in odšel v hišo. Ko je prišel v zaklonišče, ki je bilo v kleti hiše, je nerodno pozdravil. Ljudje so bili iznenadeni, toda kljub temu so mu rekli: »Dober dan!«

Mož, ki je sedel na kratki klopi, je rekel: »Sedite!«

Tujec se je nerodno nasmehnil in rekel: »Hvala.«

Najbolj je bil porušen ta del mesta, kjer je prečkal reko most. Ljudje so bili že dolgo ponosni na ta most in svoje mesto, ki se je raztezalo na levem in desnem bregu reke. Tudi važnosti mostu so se zavedali. Most je ždel kot vase zaverovana žival na racastih betonskih podstavkih in zrl v umazano reko. V začetku vojne ga je vojska, ki se je umikala, razrušila, toda kasneje, čez nekaj mesecev je spet stal, zakrpan in na novo pobarvan z rdečo barvo, čez katero so potem premazali sivo, prav tako, kakršna je bila tista pred vojno. Tiste dni, ko je bil most razrušen, sta se dela mesta na levem in desnem bregu reke hudo razmaknila, toda ko je bil most popravljen, so ljudje spet hodili čez most v kino, k znancem, na pokopališče in živeli po starem.

Tretje leto vojne pa je začelo mesto zaradi tega mostu plačevati težek davek. Zaradi mostu so mesto bombardirali.

Letala so bombardirala z velike višine in ob vsakem bombardiranju se je sesulo nekaj hiš, ki so stale v bližini mostu. Porušeni del mesta se je po vsakem bombardiranju povečal in se navsezadnje raztegnil prav do Glavnega trga, ki so mu zdaj pravili »Adolf Hitler Platz«. Včasih je bila megla, včasih veter, včasih mlad ali preboječ merilec ali pa vodja bombardiranja, ki je mislil le na to, da bi z letalom čimprej izginil iz območja pljuvanja protiletalske artilerije, razmetane po predmestjih. Spustil je bombe včasih prekmalu, včasih prepozno in tako se je porušeni del mesta večal, čeprav so vedno hoteli razrušiti le most.

Tujec je to vedel. Nikoli še ni bil v zaklonišču. On je stanoval v predmestju. Tam so ljudje vedeli, da jih ne bodo bombardirali in niso hodili v zaklonišča, čeprav so letala preletavala tudi tam. Sedel je na klopi. Bilo ga je strah, toda čisto drugače kot ob nekaterih drugih prilikah. Opazil je, da se tresce. Zaradi tega se je skoraj razjezil. Opazoval je ljudi okoli sebe in zazdelo se mu je, da je v teh

ljudeh v zaklonišču nekaj posebnega, nekaj novega, česar še ni opazil pri ljudeh, ki jih je srečaval doslej.

Pogledal je soseda in rekel: »Vročé.«

Sosed mu je odvrnil: »Niti ne, tega smo navajeni.«

Tujec je umolknil.

Življenje ljudi v tem delu mesta se je razlikovalo od življenja ljudi, ki so živeli v drugih, varnejših predelih mesta. Ljudje ob mostu so sprva izgubili zaupanje vase, ker niso našli nobenega učinkovitega obrambnega sredstva, s katerim bi se borili proti načrtnemu, počasnemu rušenju svojih hiš. Res, nekaj ljudi se je izselilo v predmestja. Tudi otroke so izselili na deželo. Večina ljudi pa je ostala in se ni hotela izseliti. Zdelo se jim je, da bodo v predmestjih naleteli na nove težave, čisto drugačne od teh pri njih, ki so jih že navajeni, in da jih bodo le s težavo premagovali, ker bodo nove. Bombardiranj so se navadili in jih vzeli kot nujnost. Občutek nemoči je porodil občutek nujnosti. Ta občutek jih je zazibal v na pol omotično, skoraj prijetno stanje, v katerem jim je bilo vseeno, kaj je bilo, kaj je in kaj bo. Ko so zatulile sirene, so se ogrnili z odejami in odšli počasi, disciplinirano v kleti, kjer so bila zaklonišča. Tudi to je bila navada. Vsi so vedeli, da bo bomba, čeprav ne največja, če pade nanje, zasula klet in da bodo vsi v zaklonišču ubiti od zračnega pritiska, zadušeni ali pa utopljeni, kot se je zgodilo ponekod v prvih dneh bombardiranja, ko so počile vodovodne cevi in zalile klet. Tudi svoje dragocenosti so nosili v kleti, svoje spominčke, skratka najdražje stvari, ki so jih hranili že vrsto let.

Če je zašel v te kleti tujec, so ga gledali ljudje po strani in ga prenašali v svojem zaklonišču le zaradi predpisov, v katerih je pisalo, da se morajo vsi ljudje, ki so ob preplahu na ulici, zateči v prvo zaklonišče, javno ali privatno. Zaklonišča so bila pravzaprav vsa javna.

Tujec je to čutil. Hotel se je pogovarjati, hotel je delati karkoli, samo ne tako sedeti med otipavanjem radovednih, na pol sovražnih oči.

Pogledal je soseda in vprašal: »Prosim, koliko je ura?«

Sosed, ki je stanoval v drugem nadstropju tiste hiše in se mu je zdelo, da je mnogo bolj upravičen sedeti v tem prijetnem zaklonišču, ki so iz njega pospravili drva in premog in vanj prenesli celo nekaj postelj, polic in tri omare, polne oblek, je odgovoril: »Ne vem,« čeprav je imel uro. Pogledal ga je pozorneje: »Saj vendar imate uro.«

Tujec se je nerodno nasmehnil: »Mislim, da zaostaja.«

Ostali ljudje, ki so sedeli po posteljah in klopeh, so vzdignili glave in prisluhnili. Moški s sivimi brki, ki se je naslanjal na debelo palico, je pogledal na svojo debelo žepno uro in rekel:

»Pet minut čez tri.«

»Hvala,« je rekel tujec, pogledal na svojo uro in naravnal kazalec, čeprav bi mu ne bilo treba, ker je bila ura točna. Nenadoma je zasovražil ljudi v zaklonišču. Zbral je vso dobro voljo in vprašal:

»Kaj dostikrat bombardirajo tukaj?«

Vsi so ga pogledali z istim uniformiranim smehom, v katerem je bila trohica cinizma in trohica usmiljenja, ki ni bilo pravo usmiljenje.

Sosed mu je rekel: »Da, dostikrat. Vsak teden trikrat, včasih celo petkrat.« To je rekel s ponosom. Vsi ostali so prikimali, prav tako s ponosom.

Mož s sivimi brki je rekel: »Mislim, da bo danes hudo. Zračna napoved je taka ko takrat, ko so razrušili v naši ulici pet hiš.«

»Pet hiš?«

»Da, pet.« Komaj opazno se je nasmehnil in za njim ostali. Zdaj so vsi vedeli, da se tujec boji, in to jim je bilo všeč.

»Slučajno sem prišel danes v ta del mesta.« To je rekel, ko da bi se opravičeval.

Pokimali so.

Vedel je, da mora nadaljevati: »Pri nas v predmestju ni tega. Letala res vidimo, toda ne menimo se preveč zanje. Tukaj v kleti je vse nekaj drugega.«

Prikimali so in ga pomilovalno pogledali.

»Se nič ne bojite čepeti po cele ure pod temi zidovi? Kaj, če se vse to zruši na vas?«

Skomignili so z rameni, kot da bi ga ne razumeli. Ničesar več ni maral vprašati. Zdelo se mu je nesmiselno.

V zidove se je zajedalo brnenje letalskih motorjev. Letala so letela nizko. Iz predmestja se je zaslišala protiletalska artilerija. Tujec je sedel na klopi in gledal predse z bledim voščenim obrazom. Ljudje iz zaklonišča so bili tega navajeni in so se obnašali kot malo prej, ko še ni bilo letal. Nekdo je celo čital knjigo. Če je obrnil list, je za trenutek prisluhnil in čital dalje. V kotu sta šepetala fant in dekle, pa ne zaradi strahu pred bombami. Šepetala sta zato, ker sta se menila, da se dobita zvečer v ruševinah tretje hiše, kjer sta imela za visokim, težko prehodnim zidom raztrgano zofo. Tega drugi niso smeli vedeti.

Letala so preletela hiše. Tresenje se je izgubljalo v molk ulice, v fantovo in dekletovo šepetanje in kašljanje moža s sivimi brki. Žena z rdečo ruto je lupila krompir, druga je plela pulover iz stare razparane volne, ki se ji je redno v vsaki vrsti pretrgala. Pretrgana

konca volne je oslinila med prstoma ter ju povezala z zmeraj enako kretnjo.

Sosed je pogledal tujca in ga vprašal: »Kako se počutite?«

Ta ga je pogledal, ko da bi ne verjel, da ga je sploh nekaj takega vprašal. Hotel mu je reči, da se počuti zelo slabo, pa se je premislil: »Dobro, kar v redu.«

Sosed se je zasmel: »Saj sem rekel, da ni tako hudo.« Vedel je, da tujec laže, in to mu je bilo všeč. Sedela sta na isti klopi, čutil je, kako se klop trese s tujcem vred. Pogledal je njegove krčevito stisnjene roke, ki so se tudi tresle, in kolena, ki so se tudi tresla.

»Kadite?«

»Ne, hvala,« je rekel tujec in vzel cigareto. Šele potem, ko jo je imel v ustih, se mu je zazdelo, da je rekel nekaj čisto drugega kot je pa mislil. Vzel je cigareto iz ust in prepotoval z dlanjo obraz. Prižgal je cigareto.

»To še ni nič,« je rekel sosod. »Prvič nikoli ne odkladajo. To naredijo po navadi šele drugič, včasih šele tretjič.«

Vsi so pokimali. Čutili so se mnogo pametnejše od tega ubogega človeka, ki je zašel k njim čisto slučajno, ker je upošteval predpise protiletalske zaščite, ker se je bal in ker ni vedel, kako hudo mu bo čepeti pod zidovi.

»Kaj tolikokrat pridejo?«

»Da.«

Tujec je pozabil na cigareto, ki mu je visela prilepljena v kotu ustnic in si trl roki.

Sosed ga je gledal in rekel: »Kri vam teče.«

Tujec je pogledal okrvavljeno roko, kjer si je s trenjem odtrgal majhno krasto. Ob pogledu na kri se je sunkoma stresel. Čutil je, kako se mu strah plazi po nogah do kolen, naprej preko želodca, čez prsi, čez srce, ki se je bolno stisnilo, naprej v glavo in roki, ki sta postali še težji, trdi.

Zamrmral je: »Nič, nič,« in si obrisal z robcem okrvavljeno roko.

Sosed se je zasmel. Zdaj je bil tujca vesel, ker je bilo z njim v zaklonišču kratkočasneje. Gledal ga je kot igračko, s katero se lahko igra, kot psa, kot mačko, malo preplašeno mačko.

Žena je postavila lonec s krompirjem na kuhalnik v kotu zaklonišča in se zazrla v sliko na nasprotni steni. Po stenah zaklonišča so visele slike. Družinske in poročne slike v rjavih secesijskih okvirih. Iz slik so zrle njihove mladosti v širokih slamnatih klobukih s pentljami, v dolgih nabranih krilih, v visoko zapetih bluzah, iz katerih so silile polne prsi. Zadaj v megli se je očrtavala diletantsko narisana

renesančna pokrajina s korintskim stebrom. Moški so bili v šimi čevljih, v ozkih nagubanih hlačah, v lesenih držah starih generalov in upokojenih grenadirjev. Slike so prinašale v ta prostor čas, ki je bil, in ga mešale s tem, ki je.

Tujec je gledal slike, ki so bile na las podobne slikam v njegovem predmestju in so zato vzbujale vtis, kot da bi bili vsi ljudje, ti tukaj in oni tam, slikani pri istem fotografu in da so si bili pred leti mnogo bolj podobni kot zdaj. Hotel je misliti na slike, toda ni mogel, ker je vedno znova in znova prisluškoval oddaljenemu mrmranju letal. Če je zaslišal mrmranje, se je preplašeno ozrl v strop. Spustil je glavo, pa jo takoj spet dvignil, ker je opazil na oboku dolgo razpoko, ki je kot tenka veja razpolovila obok na dva dela.

Obrnil se je k sosedu: »Pa je klet dovolj trdna?«

Sosed se je namuznil: »Hiša je bila grajena pred tridesetimi leti. Odličen material, boljši kot ta, s katerim gradimo zdaj. Toda če zadene v polno, saj veste...« Ni hotel dokončati stavka. Napeto je gledal tujca, ki je samo prikimal, in opazil je, kako se mu na čelu nabirajo kapljice potu.

»Vam je vroče?«

Tujec je vzel robec in si, ne da bi kaj rekel, obrisal čelo. Nerodno se je nasmehnil: »Nisem navajen sedeti v zaklonišču.«

»Verjamem. Vam v predmestjih je lahko.« To je rekel nekam zviška. Vsi ostali so prikimali, vsi razen fanta in dekleta, ki sta še zmeraj šepetala, se hihitala in držala za roke.

Tujec je vprašal soseda: »Prosim, kje je stranišče?«

Ostali niso slišali. Ko pa je sosed pokazal na lesena vrata in rekel: »Potem na levo,« so se vsi namuznili.

Prečkal je s počasnimi koraki klet in odprl škripajoča vrata. Vsi so gledali za njim. Celo fant in dekle sta dvignila glavo. Ko so se vrata za njim zaprla, so se zasmejali. Sosed je zmajal z glavo in mož z brki, ki se je naslanjal na palico, se je veselo udaril po lesenem kolenu. (Pred letom ga je zasulo in so mu zamenjali desno nogo z leseno protezo.) Spet so se zatopili v delo in razmišljanje. Fant in dekle sta se vesela pogovarjala o ruševinah, ki sta jih imenovala »Tri gracije«. Tudi na te ruševine sta hodila, ker je bil od tam ob večerih najlepši razgled na most.

Vsi v zaklonišču so se zavedali, kako važna je prisotnost tega tujca. Bil je to človek, prav nič podoben njim. Res, človek je bil, toda obnašal se je smešno, tako kot da bi ne bil človek, slabše kot njihov najstrahopetnejši otrok. Vedeli so, da je strahopetec, da se boji smrti pod temi zidovi, da jih ne more razumeti, ker so oni nekaj drugega

kot on. Oni so postali del ruševin, del mostu, zaradi katerega mečejo nanje bombe. Spomnili so se, da so se tudi oni v prvih dneh bali, toda zdelo se jim je nemogoče, da bi se bili bali tako kot ta človek. Njim je bilo laže, ker so vedeli, zakaj morajo biti v kletih. Most je bil njihov in niso ga hoteli zapustiti. Ne samo mostu, tudi svojih stanovanj, v katerih so se prepirali, ljubili, topli, rodili in sanjali o boljših časih. Zdelo se jim je, da bi, če bi odšli iz tega kraja, izgubili za vedno del svojega življenja. Zato so raje umirali v kletih. To se jim je zdelo čisto naravno in o tem niso razmišljali. To so čutili v sebi. Živelj so posebno življenje. Začeli so dobivati posebne navade, ki so se razlikovale od njihovih prejšnjih navad in od navad v predmestjih. Tudi pozdravljati so se začeli drugače. Prej so se pozdravljali z »Dober dan« ali pa »Zdravo!« ali pa »Na svidenje!« Zdaj so se pozdravljali s »Srečno!« Le blokfirer Jamnick je še zmeraj pozdravljajal s »Heil Hitler!«.

Ljudi iz predmestij so sovražili. Bili so jim nevoščljivi, ker so ti lahko spali v svojih posteljah tudi med preplahom in ker so vedeli, da njihovega predmestja ne bodo bombardirali. Toda nikoli niso hoteli priznati tega svojega sovraštva in nevoščljivosti. Ko bi jih kdo iz predmestja vprašal, če bi hoteli zamenjati z njim, bi se začudili, da jih je človek sploh nekaj takega vprašal. Rekli bi: »Ne, na to nismo pomislili. Navajeni smo tega življenja. Ne vemo, če bi živeli tam tako.«

Ljudje iz porušenega dela mesta so našli tudi novo lepoto. Začeli so lepoto vrednotiti drugače kot ljudje iz predmestja. Včasih so se jim ruševine zdele grde skladovnice kamenja, opeke in železa. Les je zgorel. Zdaj so našli v teh v nebo štrlečih zidovih in dimnikih toliko lepote. Posebno ob večerih, ko so sedeli pred hišami in zrlj v njihove sence na rdečem večernem nebu. Če so bombardirali ponoči, so po preplahu šli pred hiše in zrlj v goreče zidove, v plamene, ki so jih barvali z baržunastimi barvami, te so se spreminjale v temnejše rjave odtenke, se prevlekje z zelenkasto in vijoličasto in se izgubile v črnkasto sivem dimu, iz katerega so prasketale iskre. Človek bi lahko rekel: »Božično drevo.« Prav gotovo bi se zmotil. To je bilo nekaj drugega, mnogo lepšega; bilo je tako lepo, da je bilo grozno. Toda le za tujca. Za ljudi iz bombardiranega dela mesta je bilo le lepo, ker so se na to navadili in niso sploh več vedeli, kaj je groza. Na ljudi, ki so ležali pod ruševinami, niso dosti mislili. Tu in tam je kdo vprašal: »Kdo je bil v kleti?«

Rekli so mu: »Roterjevi, Andraževi in Kolarjevi.«

»Morali bomo obvestiti Roterja, ki je na fronti, in Andraža, ki je v partizanih,« je rekel in spet opazoval prasketanje ognja pod rdečo zametno kupolo nad sencami razvalin.

Na drevje, na rože so skoraj pozabili. Pet dreves nekdanjega malega parka je bilo okleščениh in golih. Tudi trave je bilo malo. Tu in tam je poganjala ob ruševinah in hišah, dokler je niso pri naslednjem bombardiranju spet prekrili opeka, blato in omet.

Le dekletce iz četrtega nadstropja je imelo v treh lončkih rože, ki jih je vsak dan zalivalo. Bili so to trije lončki gladiol, ki jih je dekletce ob vsakem preplahu prenašalo iz četrtega nadstropja v zaklonišče. Po preplahu jih je spet postavljalo na okno in gledalo v zeleno pokrajino, ki se je raztezala za reko, ruševinami in belim predmestjem. Ko so jo ljudje opazovali, kako je zaverovana v svoje cvetice, so se smejali in govorili, da je pač še mlada in da so bili tudi oni včasih taki. Dekletce se je zmeraj bala ruševin. Tudi sanjalo je o njih ponoči in se prestrašeno budilo. Ob takih prilikah mu je morala mati vedno pripovedovati pravljice iz gozdov in z zelenih travnikov, kjer je bilo raztresenih tisoče cvetic. Dekletce še ni našlo v ruševinah lepote.

Tujec je počasi odprl lesena vrata, pogledal po zaklonišču in s strahom pomislil, kaj vse so medtem, ko ga ni bilo, o njem govorili. Delali so se, kot da jim tujec ni mar, toda vsi so ga gledali izpod trepalnic. Nerodno je šel do klopi in sedel prav na rob.

Sosed si je mislil: »Če zdajle vstanem, bo padel. To bi bilo zelo smešno in o tem bi lahko še dolgo govorili.« Toda ni vstal, ker se je bal, da bo potem tujec še bolj prestrašen in da se sploh ne bo več mogoče z njim pogovarjati.

Tujec ga je pogledal, kot da bi vedel, da sosed razmišlja o njem. Komaj opazno se je zasmel. Zdaj je sosed vedel, da bi ga ne mogel vreči s klopi, tudi če bi hotel. Samo zaradi tistega neumnega nasmeha.

»Kako je zdaj?« ga je vprašal.

»Bolje, dobro.«

Predstavljal si ga je, kako sedi v stranišču s spušenimi hlačami in se začel smejati. Ostali so ga vprašujoče pogledali in mož z leseno nogo in sivimi brki se je nasmehnil, kot da bi mu prebral misli. Sosed je sklenil, da jim bo to povedal, ko bodo sami, to in pa, kako ga je hotel vreči s klopi.

»Slišal sem, da so spet porušili progo,« je rekel sosed.

Tujec ga je pogledal izpod čela in rekel: »Nič ne vem o tem.«

»Verjamem, da se ne zanimate za te stvari,« je rekel posmehljivo sosed. »Ljudje, ki se ukvarjajo s temi stvarmi, so drugačni.«

»Tem se zmeraj odkrijem.« je z občudovanjem rekel mož z brki in leseno nogo.

»Res, ti morajo imeti nekaj poguma; kar tako porušiti progo in razbiti vlak...«

Tujec ni rekel ničesar.

Zunaj se je zaslišalo mrmranje letalskih motorjev. Sosed se je začel bati, da bi se tujec ne navadil na strah, zato je rekel: »Zdaj prihajajo, morda bo zdaj.«

»Mislite, da bodo bombardirali?«

»Da, bombardirali.«

»To je šele drugič.«

»Včasih se že drugič zgodi. Človek nikoli ne ve.«

Tujec se je začel spet tresti. Sosega je to zabavalo. Bombniki so se bližali, artilerija je streljala.

»Ti vozijo blizu. Zdaj strelja naša baterija.«

»Vaša?«

»Da, tista, ki je na pobočju nad mostom. Zadnjič so enega sestrelili.«

Klet se je tresla. Val tresočega se ozračja se je odmikal. Nenadoma se je klet zatresla v neurejenih, neenakomernih sunkih. Vsi so pogledali v strop. Tujec je grizel prst in topotal s stisnjenimi nogami.

Sosed mu je rekel: »To je bilo daleč, na drugem bregu.«

Tujec je molče grizel prst.

»Bi malo kave?«

Ničesar ni odgovoril. Sosed je pogledal žensko z rdečo ruto in ji rekel: »Andreja, daj gospodu malo kave.«

Ženska mu je ponudila lonček kadeče se črne kave. Zgrabil je lonček z obema rokama in pil v dolgih požirkih, dokler ni bil lonček prazen. Ženska je stala pred njim. Ko je popil, je vprašala: »Še?«

»Ne, hvala.«

Kljub temu mu je nalila.

Pogledal jo je in rekel: »Hvala.« Popil je v dolgih požirkih. Dal ji je lonček v suho koščeno roko in spet rekel: »Hvala.«

»Zdaj bo boljše, kajneda?«

To mu je rekla tako kot otroku, ki mu je zavezala pri padcu razbito koleno.

Tujec je rekel: »Da, res, mnogo boljše.« Še vedno je prisluškoval brnenju letal.

Ženska je šla v kot zaklonišča, kjer je vrela voda s krompirjem in napajala klet s prijetnim kuhinjskim vonjem.

Sosed se je obrnil k tujcu: »Tukaj tudi kuhamo, seveda le takrat, kadar traja preplah predolgo. Če zmanjka toka, kuhamo z drvni.«

»Koliko časa traja po navadi?« je vprašal tujec, čeprav bi moral vedeti, ker je preplah veljal tudi za predmestja.

»Včasih tudi po več ur. Enkrat je trajalo od devetih dopoldne do petih popoldne. Dobro se spomnim. Razbili so dve ulici. Za kosilo smo imeli fižol, v katerem je bilo polno ometa in peska, ker je bomba udarila blizu naše kleti in je Andreja pozabila pokriti lonec.«

»Koliko časa traja danes?«

»Približno eno uro.«

Tujcu se je zazdelo, da mineva čas zelo počasi in da je v tej kleti že celo večnost. Začel je verjeti, da ne bo nikoli več prišel iz te grobnice, da bo za vedno ostal tukaj s temi nemogočimi ljudmi in se moral toliko časa pogovarjati z njimi, živeti z njimi, dokler ne bo postal tak kot oni. Zatrдно je sklenil, da ne bo več razmišljal o tem, in začel je opazovati fanta in dekle. Potem je opazoval samo dekle. Prej se mu je zdelo navadno, nezanimivo dekle, zdaj pa se mu je zdelo dekle lepo. Opazil je njene kostanjeve lase, v katere se je ujel žarek luči. Opazil je bele roke z dolgimi prsti, ki so rasle iz rokavov črnega puloverja. Pulover se je tesno oprijemal njenih majhnih prsi, nad katerimi se je belil vrat s križcem. Opazil je, da je ozko krilo prilepljeno na dekletova stegna. Nazadnje je obtičal s pogledom na dekletovih golih nogah, ki so malomarno izginjale v črnih čeveljčkih z nizko peto. Začel je razmišljati, kako bi bilo, če bi bil nekje sam s tem dekletom. Nekje na varnem, da bi lahko mislila samo na lju-bezen. Tudi na to bi ne mislila, kaj bo jutri, kaj bo čez mesec, kaj bo čez leto. Govorila bi le šepetaje, kuštral bi ji lase in ji šepetal o stvareh, ki jih še nikoli ni slišala.

Sosed ga je gledal in rekel: »Rada se imata.«

»Kaj?« je vprašal tujec iznenaden.

»Rada se imata.«

»A!« Tujca je bilo skoraj sram.

»Vsak večer gresta na sprehod med ruševine. Včasih smo hodili v parke, zdaj hodijo zaljubljeni v ruševine. Nihče ne ve prav, kam. Imajo svoje skrite koticke. Toda to je vseeno. Glavno, da se imajo radi. Naša dva sta se spoznala šele v zaklonišču. Pred bombardiranjem sta se komaj pogledala. Ona je stanovala v prvem, on v tretjem nadstropju. Komaj da sta se pozdravila. Zaklonišče ju je zbližalo. Kdo ve, če bi se drugače našla.« Govoril mu je tiho, da bi ga drugi ne slišali.

»Da,« je rekel tujec in še zmeraj gledal deklo. Dokler ni zaslišal mrmranja letal.

»Spet prihajajo,« je rekel sosed. »Danes že tretjič.«

Tujec je zrl v strop. Na čelu so se mu zasvetile kapljice potu. Mehanično si je otrl z roko čelo, ne da bi odmaknil pogled od razpoke, ki je bila podobna veji.

Začela je streljati protiletalska artilerija, oglasila se je tudi baterija na pobočju.

Sosed je rekel: »Ti prihajajo z druge strani.«

»Kako to veste?« je vprašal tujec, čeprav ga to ni zanimalo in je mislil le na to, da bi se letala prevalila čez hišo.

»Streljati je začela baterija na nasprotni strani. Zato vem.« Ponosno je gledal tujca, ker ga je poučil o stvari, ki je bila v njihovem delu mesta splošno znana.

Letala so bila nad hišami. Tujec je z obema rokama grabil za rob klopi in stiskal nogi. Fant in deklo sta se nehala pogovarjati. Deklica v kotu ob cveticah je pogledala mater.

Sosed je rekel: »Zdaj so nad nami.«

Takrat so zaslišali rahlo žvižganje. Luč je ugasnila, čutili so, kako se klet v sunkih trese, kako pada s stropa omet. Trajalo je nekaj sekund, potem je treskanje pojenjalo in zamrlo z nekaj topimi udarci, ki so bili že mnogo dlje. Še zmeraj se je iz molka, ki se je razlezel po ulicah in kletih, slišalo brnenje letal, mnogo glasneje kot prej, čeprav so zdaj letala že odhajala.

Deklica je zaklicala: »Mama!«

»Kaj je?« je vprašala ženska. »Počakaj, takoj bom prižgala petrolejko.«

Zagorela je vžigalica. Senca ženske je šla proti zidu, kjer je visela petrolejka. Po kleti se je razlila medla rumena luč. Ljudje so sedeli na svojih mestih kot prej, le fant in deklo sta se odmaknila.

Sosed je pogledal tujca. Tujec je sedel skrčen na klopi in hlupal. Obraz je imel zakrit z rokami.

Sosed je pogledal po ljudeh in zakašljaj, kar je pomenilo: »Poglejte!«

Ljudje so zmajali z glavami in stresali omet z oblek.

Sosed je rekel tujcu: »Je že mimo, nič se ni zgodilo.«

Tujec je dvignil glavo. Videli so njegov od potu mokri in od strahu spačeni obraz. Vzel je robec in se obrisal.

»Je že mimo,« je rekel sosed. Zdelo se mu je, da je dosegel vse, kar je želel. V sebi je občutil tiho, prijetno veselje in tujec mu je postal všeč.

Tujec se je še zmeraj tresel. Ustnice so mu trepetale in nenadoma se je začel tiho smeјati.

Sosed ga je preplašeno pogledal in vprašal: »Kaj je?«

Tujec se je zresnil, pogledal soseda, kot da ga prvič vidi, in rekel: »Nič, nič, ne vem, kaj mi je?«

»Le kam je padalo?« je vprašal fant. Zbal se je za kotiček z raztrgano zofo.

»Pogledat grem.« je rekel mož z brki in leseno nogo ter odšepal s trdimi lesenimi koraki skozi vrata, ki so vodila na stopnišče.

Gledali so tujca, ki je smrkal v robec, in se počutili močne v svoji neprizadetosti zaradi vsega, kar se je dogajalo tam zunaj. Spet so bili bogatejši za eno bombardiranje. Fant je zarezal v steno sedemindvajseto črto. Bili so zadovoljni, mirni in le ena skrivna misel jih je dražila in navdajala z rahlim strahom: most.

Tujec je mečkal med rokami robec in zrl v strop. Špranja, podobna veji, se mu je zdela mnogo širša.

Sosed je rekel: »Nič ni, samo omet.«

Tujec je prikimal in spravil robec v žep.

Punčka je pogledala mater: »Mama, tretja roža je začela veneti.«

Mati je šla k detetu, počepnila in pogledala gladiolo: »Moraš jo večkrat zalivati, to je tista, ki ti je pozimi skoraj zmrznila.«

Mož se je vrnil in rekel: »Bismarčkova ulica je v plamenih. Tudi prehod v ulico je zadelan.«

»Kdo ve, kje je Tinca?« je vprašalo dekletce.

Tujec jih je gledal, ne da bi jih razumel.

»Zdaj gremo lahko gor.« je rekel sosod. »Končano je.«

Vzeli so svoje dragocenosti, ki so jih imeli v košarah in aktovkah, zložili odeje in šli počasi proti stopnišču. Deklica je nesla gladiole. Še enkrat so pogledali po kleti. Ženska z rdečo ruto je vzela petrolejko in zadnja zaklenila vrata zaklonišča. V pritličju so začutili vonj po dimu, ometu in zažganem lesu. Po ulici je drvel rešilni avto in zavijal s sireno. Artilerija se je že davno vkopala v molk. Nekdo na ulici je klical: »Maks, Maks, Maks!« Potem je bilo spet tiho, dokler se ni oglasila sirena.

»Zdaj pa je res konec.« je rekel sosod tujcu.

Tujec se je neumno nasmehnil, hotel reči nekaj pametnega, ničesar se ni spomnil in rekel je le: »Da.«

Sosed je nadaljeval: »Imam nekaj žganja, pridite na požirek.« Zdelo se mu je, da je tujcu nekaj dolžan za prijetno urico v zaklonišču.

Tujec bi najraje šel, toda zdelo se mu je, da je sosedu nekaj dolžan, ker je nepoklican vdrl v njihovo zaklonišče. Rekel je: »Da, prosim.«

Tacal je za sosedom po stopnicah in še zmeraj razmišljal o kleti in ljudeh. Zdelo se mu je, da se ne bo mogel nikoli več odtrgati od tega zaklonišča, da ga bo vedno nosil s sabo s temi ljudmi vred, ki jih ne razume. Sklenil je, da bo na vse to pozabil, toda vedel je, da bo to nemogoče. Tudi del sebe je pustil v zaklonišču, prav tisti del, za katerega je najmanj vedel, ga najmanj poznal in za katerega je mislil, da je čisto drugačen.

V stanovanju je na tleh ležalo razbito steklo. Bomba je padla na cesto pred hišo in se zajedla s svojim železom v zidove hiše. Vsi prebivalci hiše so bili pri oknih. Gledali so proti mostu, ki je ždel kot večen nad reko. Po njem je počasi vozila lokomotiva. Še vedno je bil cel. Bili so tega veseli, čeprav so vedeli, da jih bodo zaradi tega spet bombardirali, toda zdaj na to niso mislili.

Punčka je postavila svoje gladiole na okno. Sosedna ulica je bila v plamenih. Plameni so se dvigali visoko v poletno sonce, se prepletali, lovili in izginjali v dolgi dimni cesti, ki se je valila proti severu.

Sosed je gledal most in rekel tiho, skoraj pobožno: »Glejte most.«

Most, železna žival na racastih nogah, je ždel nad reko in objemal misli in čustva svojih ljudi.

Tujec je gledal na most in se spomnil vlaka. »Da.« je rekel. Sosea ni razumel.

»Tega pri vas niste doživeli?«

»Ne, nismo.«

»Kje stanujete?«

Tujec je iztegnil roko in pokazal na jug, kjer se je med zelenjem belilo predmestje. »Tam.« To je rekel na pol nežno, na pol ponosno.

Sosed je zastrl oči, skomignil z rameni in rekel: »Predmestje.«

Tujec ni razumel, kaj je hotel s tem povedati.

»Boste še eno?«

»Hvala.«

Spet mu je natočil. Ko je tujec popil, je rekel: »Zdaj moram iti, pa hvala.«

»Če vas bo še kdaj zaneslo sem, kar pridite.« Rekel je kar tako, ker je zatrdno vedel, da tujca nikoli več ne bo v ta kraj.

»Ne vem, če bom še prišel sem. Morda po vojni, ko ne bodo več bombardirali.«

»Da, seveda,« je rekel sosed. Bilo mu je žal, da bo izgubil to prijetno igračko, ki mu je danes slučajno zašla v roke.

Stali so pri oknih in gledali za njim. Šel je počasi, s trudnim korakom po sredini ulice in se izmikal nametani opeki in telefonskim drogovom, ki so padli na cesto. Zdaj so bili spet sami s svojim mostom, z ruševinami, ognjem in vonjem razpadlega materiala. V sosednih ulicah so se stiskali rešilni avtomobili in vozili proti predmestju na pol mrtve ljudi. Mrliški vozovi so prišli vedno šele kasneje.

Z nasmehom na ustih so gledali za tujcem in mislili: »Takega strahopetneža pa ne, dobro, da ne živijo taki ljudje pri nas.«

Tujec je šel do ruševin v tretji ulici, kamor je bil skrtil nahrbtnik z dinamitom. Naprtil si ga je na rame, krenil s hitrimi koraki proti predmestju in mislil samo na to, da bo prišel do osmih zvečer na dogovorjeno mesto ob progi, kjer ga bodo čakali ostali.

PISMA IZ TUJINE

Janez Menart

I

Golobji listi, ki ti nanje slikam
s podobami otroške domišljije
ljubezni sonce, ki v bodočnost sije
in daje rast izsanjanim oblikam —

so moje sanje v belih oblačilih,
ki vzletajo v svet širni te iskat
in nosijo, da jih spoznaš, na krilih
del mojega srca za svoj pečat.

Tako je, glej, pri tebi vse več sanj
in z njimi zmerom več in več srca,
a meni ga ostaja manj in manj.

Poglej ta zadnji krajec v dnu neba,
le malo še, prav malo in bo mlaj,
potem bo le še soj zvezdà in noč.

In iz noči bom stopil kot nekoč
in ti dejal, ko k meni boš prišla:
»Srce ohrani, sanje daj nazaj!«